

Konserwacja nagrobka Jewgienija i Aleksandra Stepanowów na cmentarzu prawosławnym w Lublinie

Latem 2007 roku lubelski oddział Towarzystwa Opieki nad Zabytkami zainteresował się zaniedbanym cmentarzem prawosławnym, będącym częścią nekropolii przy ulicy Lipowej. W porozumieniu z parafią prawosławną – właścicielem i administratorem obiektu – podjęto inicjatywę uporządkowania terenu cmentarza oraz wykonania ewidencji wszystkich znajdujących się na nim nagrobków. Przygotowanie wspomnianej dokumentacji konieczne było do realizacji kolejnego planu TOnZ-u – rozpoczęcia kompleksowych prac konserwatorskich. W związku z ograniczonymi możliwościami finansowymi, zmuszeni byliśmy do wytypowania tylko jednego obiektu. Pod uwagę wzięliśmy nie tylko stopień zniszczenia oraz rodzaj zabiegów konserwatorskich, które trzeba będzie przeprowadzić, ale także formę i wymiary nagrobka. Ostatecznie zdecydowano, że prace obejmą

prosty, ale przy tym ciekawy i reprezentacyjny w formie pomnik Jewgienija i Aleksandra Stepanowów, wykonany z piaskowca w 1878 roku, z marmurowymi tablicami inskrypcyjnymi (il.1).

Nagrobek prezentuje powszechnie spotykany w sztuce sepulkralnej XIX stulecia typ złamanej kolumny. Motyw ten, podobnie jak zgaszona pochodnia czy uschnięty pień drzewa, odnosi się do wanitatywnej symboliki, przypominającej o nietrwałości i kruchości ludzkiego życia oraz znikomości wszelkich rzeczy doczesnych. Dokładna analiza formalna nagrobka, uwzględniająca nazwanie poszczególnych elementów konstrukcyjnych, materiałów, wymiary i przede wszystkim stan zachowania wraz z postulatami konserwatorskimi, wykonana została na potrzeby karty ewidencyjnej oraz przygotowywanego programu prac. Znajdujący się tam opis obiektu jest

dość suchy i nieciekawo w formie, warto go jednak przytoczyć jako przykład: „Nagrobek wolnostojący w formie grobowca ze złamaną kolumną na postumencie u wezłowania. Wsparty na ceglanej, otynkowanej podmurówce. Grobowiec w formie prostopadłościanu, na nim szersza płyta w przekroju pionowym w formie dwuspadowego dachu. Ściany boczne pokryte groszkowaniem. U wezłowania grobowca ustawiony postument ze złamaną kolumną. Podstawa postumentu w formie płyty sfazowanej od góry. Cokół składający się z płyty ze ściętymi krawędziami i sfazowanymi od góry ściankami, plinty, ćwierćwałka, listwy, wklęski, listwy, półwałka i listwy. Na przedniej ścianie cokołu tablica z inskrypcją w cyrylicy: АЛЕКСАНДРЪ ЕВГЕНЬЕВИЧЪ / СТЕПАНОВЪ / СКОНЧАЛСЯ ВЪ МЕРАНЕ 44 ЛЕТЪ / 1 АПРЕЛЯ 1889 Г. / УПОКОЙ ГОСПОДИ ДУШУ ЕГО, w formie leżącego prostokąta ze ściętymi półkoliście narożnikami. Trzon postumentu w formie prostopadłościanu, na przedniej ścianie tablica z inskrypcją w cyrylicy: ЗДЕСЬ ПОКОИТСЯ ПРАХЪ / ЕВГЕНИЯ СТЕПАНОВИЧА / СТЕПАНОВА / СКОНЧАЛСЯ 29 ЯНВАРЯ / 1878 Г. / НА 58 ГОДУ ЖИЗНИ. / МИРЪ ПРАХУ ЕГО, w formie stojącego prostokąta ze ściętymi półkoliście narożnikami. Zwieńczenie składające się z wklęski, listwy, simy,

plinty zdobionej kostkowaniem, wklęski półwałka, płyty sfazowanej od góry. Baza kolumny złożona z jednego stopnia – abakusa, trzon gładko opracowany, na przedniej ścianie wgłębnie opracowany krzyż prawosławny. Na kolumnie zawieszona girlanda liści i kwiatów w formie wieńca spiętego kokardą”. Jak wspominałam, treść nie jest ciekawa, ma ona jednak pełnić funkcję czysto informacyjną.

Stan zachowania nagrobka rodziny Stepanowów określony został jako dobry. Nie mamy tu do czynienia z wyraźnymi zniszczeniami czy ubytkami mechanicznymi. Widoczne przede wszystkim w partii kolumny odspojenia, spękania czy plamy – inaczej mówiąc zmiany korozyjne – powstały na skutek zawilgocenia i zasolenia (il. 2). Są to czynniki atmosferyczne, na których szkodliwe działanie nagrobki wystawione są nieustannie. Tworzą na powierzchni kamienia warstwę sztucznej patyny, której oczyszczenie stanowi podstawę zabiegów konserwatorskich. W przypadku omawianego nagrobka nie doszło na szczęście do powstania nawarstwień, które zatarłyby formę rzeźbiarską i zmniejszyły czytelność opracowania kamieniarskiego. Również rozwój organizmów autotroficzych – mchów, glonów, porostów – nie był na tyle silny, by spowodować opisane wyżej zniszczenia.

Ocena stanu zachowania wraz z programem i wyceną prac dołączona została do wniosku o pozwolenie na przeprowadzenie prac renowacyjnych, przedłożonego lokalnym służbom ochrony zabytków. Decyzją Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków odbyła się na cmentarzu wizja lokalna. Na mocy zatwierdzonych wówczas ustaleń TONZ uzyskał zgodę na realizację prac w zakresie określonym w przedłożonym wcześniej programie.

Nim przystąpiliśmy do właściwych zabiegów konserwatorskich, konieczne było przygotowanie otoczenia oraz warunków pracy. Przy nagrobku ustawione zostało rusztowanie, umożliwiające dotarcie do każdej partii

nagrobka (il. 3) oraz wykopany kanał odprowadzający wodę. Pierwszy etap konserwacji objął zatrucie roślinności porastającej nagrobek przy użyciu odpowiedniego roztworu preparatu biobójczego. Następny – najtrudniejszy i pochłaniający najwięcej wysiłku – polegał na usuwaniu nawarstwień solnych, czyli

wszelkich nagromadzonych przez ponad sto lat przebarwień, zanieczyszczeń i innych produktów korozji. Wykorzystane zostały dwie metody – mechaniczna, z użyciem miękkich szczotek i materiałów ściernych oraz chemiczna, z wykorzystaniem m. in. past solnych, kwasu fluorowodorowego oraz podchlorynu wapnia, co dało zadowalające efekty (il. 4 i 5). Oczyszczona powierzchnia gotowa była na odsalanie. Proces ten polega na obłożeniu całego nagrobka watą celulozową nasączoną wodą (il. 6). Wysychanie wody powoduje reakcję chemiczną, w wyniku której sole ze struktury kamienia wyprowadzone zostają na jego powierzchnię. Aby osiągnąć zamierzone efekty, zabieg należało powtarzać kilkakrotnie.

Ze względu na niekorzystne warunki atmosferyczne oraz brak funduszy kontynuacja prac nie była możliwa. Realizację pozostałego zakresu programu konserwatorskiego rozpoczęliśmy w sezonie wiosenno-letnim 2008 roku. Wówczas ponownie odsolono nagrobek, przygotowując go do hydrofobizacji – procesu polegającego na pokryciu powierzchni środkiem na bazie żywic krzemoorganicznych, który zabezpiecza przed wnikaniem wody (wraz z wszelkimi zawartymi w niej zanieczyszczeniami)

w strukturę kamienia. Proces ten wymaga regularnego powtarzania, co będzie miało miejsce również w bieżącym sezonie.

Efekt końcowy pracy (il. 7) okazał się zadowalający nie tylko ze względu na uratowanie obiektu, ale i wzrost zainteresowania samym cmentarzem. Obecnie parafia prawosławna złożyła wniosek

o dotacje unijne na przeprowadzenie szeroko zakrojonych prac porządkujących i organizujących teren cmentarza, uwzględniających m.in. renowację muru, wyznaczenie alejek (w sposób, który nie spowoduje oczywiście zatracenia wyjątkowego charakteru cmentarza), wprowadzenie oznaczeń sektorów oraz instalację oświetlenia. Najważniejszym jednak punktem wniosku jest pozyskanie funduszy na przeprowadzenie kompleksowych (i wieloletnich) prac konserwatorskich przy wszystkich znajdujących się na cmentarzu nagrobkach, które posiadają nie tylko ogromną wartość historyczną, lecz często także artystyczną.

